

10 | De toepassing van het klassieke verbintenissenrecht op de meerpartijenovereenkomst vanuit Belgisch perspectief

I. Samoy & S. Van Loock [■]

1 INLEIDING

‘Der mehrseitige Vertrag genießt in der zivilrechtlichen Literatur ungefähr den Stellenwert, der in Familien edleren Geblüts einem missratenen Sprössling zuteil wird: Man weiß, dass es ihn gibt, man erwähnt ihn, wenn man muss, man hat ein ungutes Gefühl, wenn man an ihn denkt, und man vermeidet es, sich ihm zu beschäftigen, soweit man kann.’¹

Ook in de Belgische rechtsleer is de meerpartijenovereenkomst niet het favoriete lid van de familie. Reeds in het begin van de jaren tachtig schreef Dirix in zijn preadvies voor de jaarvergadering van de Vereniging voor de vergelijkende studie van het recht in Nederland en België dat de meerpartijenovereenkomst als afzonderlijke categorie nauwelijks bekend was. Ten onrechte volgens hem, zeker wanneer men de praktische relevantie van dergelijke overeenkomsten beschouwt.² De deelnemers aan die vergadering drukten toen de wens uit om in de doctrine, en in het bijzonder in de handboeken over overeenkomstenrecht, meer aandacht te besteden aan meerpartijenovereenkomsten.³ Daartoe is het echter nooit volledig gekomen en slechts sinds het laatste decennium geniet de meerpartijenovereenkomst een hernieuwde interesse in het Belgische

■ Prof. dr. I. Samoy is als hoofddocent verbonden aan het Instituut voor Verbintenissenrecht van de KU Leuven en UHasselt. Mr. S. Van Loock is als IWT-Bursaal verbonden aan het Instituut voor Verbintenissenrecht van de KU Leuven.

1 M. Zwanzger, *Der mehrseitige Vertrag*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2013, p. 1.

2 E. Dirix, ‘De meerpartijenovereenkomst’, *TPR* 1983, (757) 757, nr. 1. Zie ook: E. Dirix, ‘Meerpartijen-overeenkomsten’, *RW* 1981-1982, (1586) 1585, nr. 1; E. Dirix, ‘De oorzaak in een drie-partijen-verhouding’ (noot onder Cass. 25 november 1982), *RW* 1984-1985, (1439) 1440-1442; R. Kruithof, H. Bocken, F. De Ly en B. De Temmerman, ‘Overzicht van rechtspraak (1981-1992). Verbintenissen’, *TPR* 1994, (171) p. 241-243, nr. 46. Zie voor het Nederlandse preadvies: L. Hardenberg, ‘De meerpartijenovereenkomst’, *TPR* 1983, p. 795-837.

3 A. Van Oevelen, ‘Verslag afdeling privaatrecht van de jaarvergadering van de Vereniging voor de vergelijking van het recht in België en Nederland’, *RW* 1983-1984, (1851) 1855, nr. 11.

recht.⁴ Die interesse vindt ook zijn weerslag in de moderne handboeken verbintenissenrecht.⁵ In die handboeken blijft de behandeling van meerpartijenovereenkomsten echter veelal beperkt tot de vermelding van het bestaan van dergelijke overeenkomsten en de vaststelling dat die aanleiding kunnen geven tot heel wat moeilijkheden.⁶ Die leemte in de rechtsleer gaf aanleiding tot een onderzoeksproject dat in december 2010 werd opgestart binnen de onderzoeksgroep Verbintenissenrecht KU Leuven – U.C.L. Die samenwerking over de taalgrens heen mondde uit in een monografie waarin de meerpartijenovereenkomst in verschillende facetten besproken wordt.⁷

Een bijzondere studie naar de meerpartijenovereenkomst dringt zich op aangezien het gemeen verbintenissenrecht op maat gesneden is van overeenkomsten gesloten tussen twee partijen.⁸ Wetgeving, rechtspraak en rechtsleer hebben zich steeds in het licht van een tweepartijenovereenkomst ontwikkeld en bieden daarom geen pasklare antwoorden voor de diversiteit en de complexiteit van meerpartijenovereenkomsten. Dat bipolair karakter heeft zijn stempel gedrukt op *quasi* alle leerstukken van het verbintenissenrecht. Bijgevolg kunnen de bestaande regelingen niet altijd zonder meer toegepast worden op meerpartijenovereenkomsten en is maatwerk en een flexibel instrumentarium vereist. Meerpartijenovereenkomsten brengen immers specifieke problemen met zich mee, die zich bij een overeenkomst tussen twee partijen niet of op een andere manier voordoen.⁹

-
- 4 Cass. 17 oktober 2008, *Pas.* 2008, 2270, *RW* 2008-09, 1640 *TBBR* 2011, 232, noot I. Samoy en A. Maes en *TBO* 2008, 218; Rb. Hasselt 13 augustus 2010, *TBBR* 2012, 502, noot T. Tanghe; I. Samoy, 'Pijnpunten bij het opstellen van consortium- en andere overeenkomsten met meer dan twee partijen' in: S. Stijns (ed.), *Themis Verbintenissenrecht*, Brugge, die Keure, 2007, 51-70; I. Samoy, 'Le caméléon du droit des obligations: le contrat multipartite. Questions théoriques et pratiques concernant la conclusion des contrats à multiples parties' in: P. Wéry (ed.), *Droits des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, Luik: Anthémis, 2007, p. 7-36; I. Samoy, 'La dissolution des contrats multipartites' in: J.-F. Germain (ed.), *Questions spéciales en droit des contrats*, Brussel, Larcier, 2010, 195-216; I. Samoy en B. Lambrecht (eds.), *Consortium Agreements for Research Projects*, Antwerpen, Intersentia, 2011; I. Samoy en A. Maes, 'De ontbinding van meerpartijenovereenkomst na het cassatiearrest van 17 oktober 2008' (noot onder Cass. 17 oktober 2008), *TBBR* 2011, 189-199; I. Samoy en S. Van Loock, 'De rol van de leidende partij in het kader van een meerpartijenovereenkomst', *TPR* 2012, p. 1109-1138. Zie voor Frankrijk: C.-H. Chenut, *Le contrat de consortium*, Parijs, LGDJ, 2003; C. Larroumet, *Droit Civil. Les Obligations. Le Contrat*, III, Parijs, Economica, 2003, 67-74, nrs. 75-85.
- 5 P. Wéry, *Droit des obligations*, Brussel, Larcier, 2011, 65-67, nr. 43 en 638-639, nr. 679. In beperkte mate: S. Stijns, *Verbintenissenrecht. Boek 1*, Brugge, die Keure, 2005, 16, nr. 21; W. Van Gerven en S. Covemaker, *Verbintenissenrecht*, Leuven: Acco, 2006, 64-65.
- 6 Zie ook voor Duitsland: Zwanzger 2013, 1.
- 7 I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013.
- 8 Dirix, *TPR* 1983, (757) 757, nr. 1; I. Samoy 2007, (51) 51, nr. 2.
- 9 Dirix, *TPR* 1983, (757) 757, nr. 1; Kruihof, Bocken, De Ly en De Temmerman 1994, *TPR*, (171) 241, nr. 46; Samoy en Maes, *TBBR*, 2011, (189) 190, nr. 1; Van Gerven en Covemaker 2006, 65; Wéry 2011, 67, nr. 43.

Die problemen laten zich niet op een solide wijze oplossen door een zuivere toepassing van het klassieke gemene verbintenissenrecht, zoals dat vervat is in het Belgische Burgerlijk Wetboek van 1804. Het moderne gemene verbintenissenrecht, zoals dat ontwikkeld is door Belgische rechtspraak en rechtsleer, blijkt daarentegen vaak voldoende soepel en flexibel om die specifieke problemen te ondervangen.¹⁰ Van groot belang daarbij is een criterium dat de lotsverbondenheid tussen de verbintenissen van de verschillende partijen kan schragen. We zullen dan ook zien dat concepten zoals (on)deelbaarheid, samenhang en wederkerigheid een onmisbare rol spelen bij het oplossen van de problemen die zich bij meerpartijenovereenkomsten kunnen stellen.

In deze bijdragen schetsen we beknopt de meerpartijenovereenkomst naar Belgisch recht. We spreken eerst het begrip ‘meerpartijenovereenkomst’ (2) en de verschillende types (3). Vervolgens bespreken we de totstandkoming (4), de interpretatie (5), de inhoud en wijziging (6), de ontbinding (7), de toepassing van de *exceptio non adimpleti contractus* (8), overmacht (9) en het bewijs (10). We sluiten af met een conclusie.

2 BEGRIP

In zijn meest ruime en letterlijke zin kan de meerpartijenovereenkomst gedefinieerd worden als de overeenkomst waar meer dan twee personen zich verbonden hebben.¹¹ Net zoals in Frankrijk wordt de mogelijkheid om meerpartijenovereenkomsten te sluiten aan art. 1101 BW vastgeknoopt.¹² Dat artikel omschrijft het contract als ‘een overeenkomst waarbij een of meer personen zich jegens een of meer andere verbinden iets te geven, te doen, of niet te doen.’ Die definitie gaat terug op de werken van Domat¹³ en Pothier,¹⁴ die zich

10 Dirix, *TPR* 1983, (757) 792, nr. 44; Samoy en Maes *TBBR*, 2011 (189) 190, nr. 1.

11 Dirix, *TPR* 1983, (757) 759, nr. 4; P.A. Foriers, ‘Les contrats multipartites en droit positif belge’, *Bulletin de la Classe des Lettres et des Sciences morales et politiques*, (149) 151; Samoy 2007, (51) 51, nr. 1; P. Wéry, ‘Introduction’ in I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2012, (VII) X, nr. 5. Hanteren een striktere definitie van meerpartijenovereenkomst en sluiten symmetrische meerpartijenovereenkomsten uit van het begrip ‘*contrat pluripartite*’: T. Tilquin en V. Simonart, *Traité des sociétés*, I, Brussel, Kluwer, 1996, 305-306, nr. 379.

12 Dirix, *TPR* 1983, (757) 757, nr. 1; Samoy 2007, (51) 54-55, nr. 11; Wéry 2011, 65, nr. 43; Frankrijk: Chenut 2003, 107-108, nr. 181; Y. Lequette, F. Terré en P. Simler, *Droit civil. Les obligations*, Parijs, Dalloz, 2013, 1284, nr. 1241.

13 J. Domat, *Les lois civiles dans leur ordre naturel*, I, Parijs, Pierre Aubouïn et al., 1697, 64: ‘La convention est le consentement de deux, ou plusieurs personnes, pour former entr’eux quelque engagement, ou pour en résoudre un précédent, ou pour y changer.’

14 R. Pothier, *Oeuvres complètes de Pothier. Traité des obligations*, I, Parijs, Thomine et Fortic, 1821, 6: ‘Une convention ou pacte est le consentement de deux ou de plusieurs personnes, pour former entre elles quelque engagement, ou pour en résoudre un précédent, ou pour le modifier.’

op hun beurt op de *Digesten* beroepen.¹⁵ Uit die definitie wordt reeds door de klassieke auteurs afgeleid dat overeenkomsten tussen meer dan twee partijen gesloten kunnen worden. Verder dan de vaststelling dat alle partijen bij de totstandkoming hun toestemming moeten geven (art. 1108 BW) komen ze doorgaans echter niet.¹⁶ Slechts enkele auteurs gaan, weliswaar kort, in op de complicaties die kunnen optreden bij het sluiten van overeenkomsten tussen meer dan twee partijen.¹⁷

De gehanteerde definitie is trouwens meer dan een louter truïsme en laat toe om de meerpartijenovereenkomst te onderscheiden van verwante rechtsfiguren, zoals eenvoudige driehoeksverhoudingen (beding ten behoeve van een derde,¹⁸ rechtstreekse vordering, *etc.*), een pluraliteit van parallelle overeenkomsten en samenhangende overeenkomsten (*groupes de contrats*).¹⁹ Dat zijn twee of meer juridisch afzonderlijk gesloten overeenkomsten economisch één geheel vormen omwille van een gemeenschappelijk voorwerp of doel. In de praktijk is het onderscheid met een meerpartijenovereenkomst niet steeds eenvoudig.²⁰ Zo behandelt sommige rechtspraak door meerdere partijen afzonderlijk gesloten overeenkomsten voor de aankoop en het onderhoud van IT-materiaal in bepaalde gevallen als één ondeelbare meerpartijenovereenkomst. Volgens die rechtspraak hebben die afzonderlijke overeenkomsten immers een gemeenschappelijk doel: de realisatie van een IT-systeem dat aan de noden van de gebruiker voldoet.²¹

15 D. II, 14, 7: 'Duorum plurimumve in idem placitum consensus.'

16 C. Aubry en C. Rau, *Cour de droit civil français*, III, Parijs, LGDJ, 1856, 202-203 en 206; A. Colin en H. Capitan, *Cours élémentaire de droit civil français*, II, Parijs, Dalloz, 1932, 8, nr. 8; A. Duranton, *Cour de droit français suivant le code civil*, X, Parijs, Thorel, 1844, 32, nr. 51; T. Huc, *Commentaire théorique & pratique du Code civil*, VII, Parijs, Cotillon, 1894, 9, nr. 3 en 20, nr. 11; V. Marcadé, *Explication théorique et pratique du Code civil*, IV, Parijs, Delamotte, 1892, 351, nr. 383; M. Planiol, *Traité élémentaire de droit civil*, I, Parijs, Cotillon, 1904, 104, nr. 267.

17 G. Baudry-Lacantinerie en L. Barde, *Traité théorique et pratique de droit civil. Des obligations*, XII, Parijs, Sirey, 1906, 5, nr. 7, 34, nr. 27 en 70-72, nr. 42; C. Demolombe, *Traité des contrats*, I, Parijs, Durand & Pedone, 1877, 11, nr. 12 en 49-50, nrs. 47-48; L. Larombière, *Théorie et pratique des obligations*, I, Parijs, Durand et Pedone, 1885, 3, nr. 3 en 7-8, nr. 10; F. Laurent, *Principes de droit civil*, XV, Brussel, Bruylant, 1875, 539, nr. 467; G. Rau, C. Falcimaigne en M. Gault, *Cours de droit civil français*, IV, Parijs, LGDJ, 1902, 479.

18 Naar Belgisch recht wordt de begunstigde derde geen contractspartij: N. Carette, *Derdenbeding*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 161-164, nrs. 162-165.

19 Zie daarover: I. Claeys, *Samenhangende overeenkomsten en aansprakelijkheid*, Antwerpen, Intersentia, 2003; P.A. Fories, *Groupes de contrats et ensemble contractuels*, Brussel, Larcier, 2006; I. Samoy, 'Nietigheid van een samenhangende overeenkomst: is er ruimte voor een sneeuwbaaleffect?', *TPR* 2008, 555-602; Wéry 2011, 68-69, nr. 45.

20 Fories 2012, (149) 153-155; Samoy 2007, (51) 52, nr. 5 en 55-56, nrs. 13-17; Wéry, *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2012, (VII) X-XI, nr. 5.

21 Voor een bespreking van die rechtspraak, zie: T. Dang Vu, 'A Belgian Perspective on the Judgments of the French Cour de Cassation of 17 May 2013', *ERPL* 2014, (261) 266.

3 TYPOLOGIE

Traditioneel maakt men een onderscheid tussen drie vormen van meerpartijenovereenkomsten: de symmetrische (of bilaterale), de asymmetrische (of complexe) meerpartijenovereenkomst en de samenwerkingsovereenkomst.²² Daarnaast kan men een onderscheid maken al naargelang een overeenkomst van meet af aan als meerpartijenovereenkomst tot stand komt door de wils-overeenstemming van verschillende partijen of daarentegen als tweepartijenovereenkomst start en later door toetreding van één of meerdere partijen uitbreidt tot een meerpartijenovereenkomst.²³

Voor al die vormen van meerpartijenovereenkomsten, gelden niet noodzakelijk dezelfde regels. In zijn voorwoord bij een boek over consortiumovereenkomsten schreef Benabent: 'Le consortium est un peu caméléon!'²⁴ Die vaststelling gaat *a fortiori* op voor het *genus* meerpartijenovereenkomsten. De meerpartijenovereenkomst neemt vele kleuren aan en vereist, zoals hierna zal blijken, naargelang de vorm en de kleur genuanceerde antwoorden.²⁵

Er is sprake van een symmetrische meerpartijenovereenkomst, wanneer de overeenkomst slechts een unieke rechtsband tot stand brengt met aan elke zijde één of meerdere schuldenaren en/of schuldeisers die een gelijke positie innemen of met gelijkgerichte belangen tussenkomen. Het betreft bijvoorbeeld de aan- of verkoop van een huis door twee echtgenoten. Omdat de partijen steeds tot twee groepen herleid worden (partijen aan de actief- en aan de passiefzijde) en nagenoeg dezelfde rechtspositie innemen, wijkt die situatie niet sterk af van een 'gewone' tweepartijenovereenkomst. De verhouding tussen de partijen onderling die zich aan dezelfde zijde bevinden, is bovendien geregeld in het BW (art. 1231 e.v.). Het betreft de problematiek van de verbintenis met meerdere subjecten en de vraag naar (on)deelbaarheid of hoofdelijkheid.²⁶

Bij de asymmetrische meerpartijenovereenkomst neemt elke partij een eigen juridische positie in zonder dat het mogelijk is de partijen in twee groepen in te delen. Er treden meer dan twee groepen van partijen met tegengestelde of althans andersgerichte belangen op. Voorbeelden zijn de meerpartijenruil, de delegatieovereenkomst, de contractoverdracht, *etc.*²⁷

22 Foiriers 2012, (149) 151-152; Samoy 2007, (51) 57-58, nrs. 18-22; Van Gerven en Covemaker 2006, 64-65; Wéry 2012, (VII) XI-XII, nr. 6.

23 Foiriers 2012, (149) 151-152; Samoy 2007, (51) 57, nr. 18 en 63, nrs. 39 e.v.

24 A. Benabent, 'Préface' in C.-H. Chenut, *Le contrat de consortium*, Parijs, LGDJ, 2003, 432 p.

25 Samoy 2007, (51) 57, nr. 19.

26 L. Cornelis, *Algemene theorie van de verbintenis*, Antwerpen, Intersentia, 2000, 161-172, nrs. 128-135; Dirix, *TPR* 1983, (757) 763-764, nr. 9; Foiriers 2012, (149) 151-152; Samoy 2007, (51) 57, nr. 20; Wéry 2012, (VII) XI, nr. 6.

27 Dirix, *TPR* 1983, (757) 764-766, nr. 10; Foiriers 2012, (149) 151; Samoy 2007, (51) 57, nr. 21; Wéry 2012, (VII) XI-XII, nr. 6.

Bij een samenwerkingsovereenkomst gaat elke partij weliswaar een onderscheiden verbintenis aan, maar zijn alle verbintenissen samen gericht op de realisatie van een gemeenschappelijk project. Voorbeelden zijn de maatschap (art. 46 W.Venn.), een consortiumovereenkomst,²⁸ en samenwerkingsovereenkomsten in verband met wetenschappelijk onderzoek.^{29/30}

Recent hebben we, naar aanleiding van het aangehaalde onderzoeksproject, voorgesteld om de typologie van meerpartijenovereenkomsten te verfijnen.³¹ Het uitgangspunt is een eenvoudige (wederkerige) tweepartijenovereenkomst met een eenheid van partijen (A en B), waartussen een eenheid van verbintenissen bestaat (verbintenis 1 en 1 *bis*). Een eerste complicatie die kan optreden en die reeds aanleiding geeft tot een meerpartijenovereenkomst, is een pluraliteit van partijen (A, B, C, ...), waartussen evenwel nog steeds een eenheid van verbintenissen bestaat (verbintenis 1 en 1 *bis*). De partijen zijn op dezelfde wijze tot dezelfde verbintenissen gehouden. Twee verhuurders verhuren bijvoorbeeld een appartement aan twee huurders. De gevolgen van de pluraliteit van partijen zijn geregeld in het Burgerlijk Wetboek via de bepalingen inzake ondeelbaarheid en hoofdelijkheid. De lotsverbondenheid tussen verbintenis 1 en 1 *bis* wordt ondervangen via het begrip wederkerigheid.

Een tweede complicatie die kan optreden, is dat er naast een pluraliteit van partijen (A, B, C, ...) ook een pluraliteit van verbintenissen bestaat (verbintenis 1, 2, 3, ...). Dat type van meerpartijenovereenkomst is niet algemeen geregeld in het Burgerlijk Wetboek. De partijen zijn hier niet langer op dezelfde wijze tot dezelfde verbintenissen gehouden. Het is vooral voor dat type meerpartijenovereenkomst dat moderne oplossingen nodig zijn.

4 TOTSTANDKOMING

Art. 1108 BW somt de vier geldigheidsvereisten op voor een overeenkomst: bekwaamheid, wilsovereenstemming, oorzaak en voorwerp. Die vereisten zijn eveneens van toepassing op meerpartijenovereenkomsten.³² Hieronder gaan

28 Zie daarover: Chenut 2003.

29 Zie daarover: Samoy en Lambrecht 2011.

30 Dirix, *TPR* 1983, (757) 766-768, nrs. 11-12; Foriërs 2012, (149) 152; Samoy 2007, (51) 58, nr. 22; Wéry 2012, (VII) XII, nr. 6.

31 I. Samoy, 'Besluit' in I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013, (293) 293, nrs. 2-3. Ook in Duitsland hanteert men een duale indeling voor meerpartijenovereenkomsten: Zwanzger 2013, 10-11.

32 T. Dang Vu en I. Samoy, 'Dynamic conclusion of the contract and proof' in I. Samoy en B. Lambrecht (eds.), *Consortium Agreements for Research Projects*, Antwerpen, Intersentia, 2011, (49) 65, nr. 38; T. Dang Vu, 'De totstandkoming van meerpartijenovereenkomsten vanuit een statisch oogpunt en de toetreding van nieuwe partijen' in I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013, (47) 47-48, nr. 3; Dirix, *TPR* 1983, (757) 769, nrs. 14 e.v.; Foriërs 2012, (149) 155-156.

we dieper in op de vereiste wilsovereenstemming en oorzaak, de toetreding van een partij tot een meerpartijenovereenkomst en de nietigheidssanctie.

4.1 Wilsovereenstemming en wilsgebreken

Net zoals het geval is bij een gewone overeenkomst,³³ vereist de totstandkoming van een meerpartijenovereenkomst de wilsovereenstemming van alle betrokken partijen. Dat betekent dat alle betrokken partijen een volwaardige wil moeten uiten, die het ontstaan van rechtsgevolgen beoogt en die gericht is tot de partijen met wie zij de overeenkomst willen sluiten. Daarbij is het niet nodig dat alle partijen gelijktijdig toestemmen. De overeenkomst komt tot stand op het ogenblik dat de laatste toestemming wordt verleend.³⁴

In het geval van meerpartijenovereenkomsten bestaat de mogelijkheid dat A tijdens de onderhandelingen een aanbod doet aan B, C en D en dat uitsluitend B en C aanvaarden. Dat D geen contractspartij wordt, spreekt dan voor zich. De vraag of er tussen A, B en C wel een overeenkomst tot stand is gekomen, is niet eenduidig te beantwoorden. Dat zal er namelijk van afhangen of de deelname van D essentieel of substantieel was voor de andere partijen. Een element is essentieel wanneer deze gelet op de aard en de strekking van de overeenkomst beslissend was voor de partijen, en substantieel wanneer het door de wilsuiting van de partijen was verheven tot een beslissend element.³⁵ Is de deelname van D essentieel of substantieel, dan komt de meerpartijenovereenkomst niet tot stand, bij gebreke aan wilsovereenstemming.³⁶ Volgens de meerderheid van de rechtsleer bestaat een vermoeden in die zin, behoudens aanwijzingen voor het tegendeel. Bij meerpartijenovereenkomsten worden partijen vermoed enkel zichzelf te willen verbinden op voorwaarde dat de andere partijen eveneens de overeenkomst sluiten.³⁷

Overeenkomstig art. 1109 BW is de toestemming ongeldig in geval van dwaling, bedrog of geweld. Sinds de twee cassatiearresten van 9 november

33 H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, I, Brussel, Bruylant, 1961, 35-36, nr. 22; Stijns 2005, 74-76, nrs. 96-98; Van Gerven en Covemaker 2006, 111; P. Van Ommeslaghe, *De Page. Traité de droit civil belge*, II/1, Brussel, Bruylant, 2013, 134, nr. 59; Wéry 2011, 223-224, nr. 221.

34 Dang Vu 2013, (47) 48, nr. 5; Dirix, *TPR* 1983, (757) 769, nr. 14.

35 Zie: Cass. 12 juni 1980, *Arr. Cass.* 1979-80, 1263, *Pas.* 1980, I, 1248 en *RW* 1981-82, 937.

36 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 67-68, nr. 43; Dang Vu 2013, (47) 49, nr. 6; Samoy 2007, (51) 62-63, nrs. 35-36.

37 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 67-68, nr. 43; Dang Vu 2013, (47) 49, nr. 6; Dirix, *TPR* 1983, (757) 769-770, nr. 15; Samoy 2007, (51) 63, nr. 36. Zie ook reeds bij negentiende-eeuwse auteurs: G. Baudry-Lacantinerie en L. Barde, 1906, nr. 42; C. Demolombe, *Traité des contrats*, I, Parijs, Durand & Pedone, 1877, 49, nr. 48; L. Larombière, *Théorie et pratique des obligations*, I, Parijs, Durand et Pedone, 1885, 3, nr. 3; G. Rau, C. Falcimaigne en M. Gault, *Cours de droit civil français*, IV, Parijs, LGDJ, 1902, 479. *Contra*: R. Demogue, *Traité des obligations en général*, II, Parijs, Arthur Rousseau, 1923, 247 en Tilquin en Simonart 1996, nr. 389, die het principe omkeren.

2012 vervolledigt de gekwalificeerde benadeling officieel de lijst van wilsgebreken.³⁸ Benadeling is slechts in enkele bijzondere gevallen als een wilsgebrek te beschouwen (art. 1108 BW) en wordt derhalve als een oneigenlijk wilsgebrek beschouwd. De sanctie voor dwaling, bedrog of geweld is de relatieve nietigheid van de overeenkomst, die uitsluitend door de benadeelde partij kan worden gevorderd. Is daarbij eveneens een precontractuele fout gemaakt en maakt de nietigheid geen voldoende herstel uit, kan een bijkomende schadevergoeding worden toegekend.³⁹ Bij gekwalificeerde benadeling bestaat de sanctie in principe uit een schadevergoeding, aangezien de grondslag volgens een *quasi* unanieme rechtsleer de *culpa in contrahendo* is. De rechter kan de overeenkomst echter ook vernietigen wanneer het slachtoffer zonder het misbruik de overeenkomst niet zou hebben gesloten.⁴⁰

Bij meerpartijenovereenkomsten gelden in beginsel dezelfde principes.⁴¹ Niettemin is de toepassing van die regels bij meerpartijenovereenkomsten complexer. Dwaling in hoofde van één van de partijen leidt tot de nietigheid van de overeenkomst wanneer die betrekking heeft op een essentieel of substantieel element en verschoonbaar is. Bovendien is het vereist dat de andere partijen dat overwegend belang kenden of behoorden te kennen.⁴² Het moet dus in het gezamenlijke 'champ contractuel' zijn getreden. Om na te gaan of dat het geval is bij meerpartijenovereenkomsten moet gekeken worden naar het gemeenschappelijk doel dat de partijen zich bij de overeenkomst gesteld hebben.⁴³ Voor bedrog geldt als één van de voorwaarden dat kunstgrepen moeten uitgaan van de medecontractant.⁴⁴ Bij meerpartijenovereenkomsten rijst de vraag of het bedrog door één van de partijen de nietigheid rechtvaardigt, ook wanneer de andere partijen niet aan dat bedrog hebben deelgenomen. Volgens de meerderheid van de rechtspraak en rechtsleer is dat niet het geval, aangezien de nietigheidssanctie dan ook de onschuldige partijen zou treffen. Het toekennen van een schadeloosstelling aan de bedrogen partij zou volgens

38 Cass. 9 november 2012, *Pas.* 2012, 2178 en 2183, *TBBR* 2013, 129, noot M. de Potter de ten Broeck, *RW* 2012-13, 1416, noot E. Adriaens, *T.Fam.* 2013, 132, noot V. Hulpiau en *Not.Fisc.M.* 2013, 117, noot H. Casman.

39 Stijns 2005, 83-84, nr. 108, 86-87, nr. 115 en 89, nr. 121; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 266, nr. 147, 281, nr. 159 en 288, nr. 166; Wéry 2011, 229-230, nr. 227, 237, nr. 235, 248, nrs. 250-251 en 254, nr. 260.

40 M. de Potter de ten Broeck, 'De gekwalificeerde benadeling aanvaard, maar wat met de grondslag?' (noot onder Cass. 9 november 2012), *TBBR* 2013, (131) 138-139, nr. 20; Stijns 2005, 92, nr. 126; Van Gerven en Covemaker 2006, 125-127; Wéry 2011, 258, nr. 266.

41 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 52, nr. 12.

42 Cass. 24 september 2007, *Arr.Cass.* 2007, 1735, *Pas.* 2007, 1602, *TBBR* 2009, 216, noot D. Philippe, *RW* 2009-10, 1735 en *JLMB* 2008, 1171; Stijns 2005, 80, nrs. 103 e.v.; Wéry 2011, 231, nrs. 229 e.v.

43 Dirix, *TPR* 1983, (757) 775, nr. 22; Foriers 2012, (149) 162; Tilquin en Simonart 1996, nr. 390.

44 A. Lenaerts, *Fraus omnia corrumpit in het privaatrecht*, Brugge, die Keure, 2013, 91, nr. 105; Stijns 2005, 84, nr. 109; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 279, nr. 157; Wéry 2011, 246, nr. 247.

Dirix dan de meest adequate oplossing zijn.⁴⁵ Wanneer het bedrog uitgaande van één van de partijen een verschoonbare dwaling zou uitmaken in hoofde van de contractspartij, zou die partij echter wel nog steeds de nietigheid op grond van dwaling kunnen bekomen.⁴⁶ De vraag rijst echter of een partiële nietigheid in die gevallen waar het bedrog slechts van één partij uitgaat niet tot meer genuanceerde antwoorden kan leiden.⁴⁷ Wordt een partij die toetreedt tot een meerpartijenovereenkomst bedrogen door de partij die optreedt voor naam en voor rekening van de overige partijen, dan kan dat bedrog aan hen worden toegerekend en is de nietigheid mogelijk.⁴⁸ Geweld leidt steeds tot de nietigheid van de overeenkomst, zelfs al gaat ze uit van een derde.⁴⁹ Bijgevolg geldt dat ook wanneer het geweld of de dwang uitgaat van één van de partijen en de anderen daaraan niet deelnemen.⁵⁰ De gekwalificeerde benadeling van een partij bij een meerpartijenovereenkomst leidt tot een recht op schadevergoeding, ongeacht of de benadeling uitgaat van één of meerdere partijen.

4.2 Oorzaak

Net zoals een tweepartijenovereenkomst is een meerpartijenovereenkomst onderworpen aan de geldigheidsvereiste van de oorzaak. De meerpartijenovereenkomst moet een oorzaak hebben (art. 1131 BW) en die oorzaak moet geoorloofd zijn (art. 1133 BW). In een arrest van 14 maart 2008 heeft het Belgische Hof van Cassatie voor de eerste maal een definitie gegeven van de oorzaak

45 Dirix, *TPR* 1983, (757) 775-776, nr. 22 en de verwijzingen aldaar; Kruithof, Bocken, De Ly en De Temmerman, 1994, *TPR*, (171) 353-354, nr. 129. *Contra*: Brussel 6 maart 1979, *RPS* 1981, 32; Tilquin en Simonart 1996, nr. 390.

46 Kruithof, Bocken, De Ly en De Temmerman 1994, *TPR*, (171) 353-354, nr. 129. In het arrest van het hof van beroep te Brussel van 6 maart 1979 was er wel een essentiële dwaling, maar leek de verschoonbaarheid betwistbaar te zijn.

47 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 70, nr. 47.

48 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 69-70, nr. 47. In verband met bedrog door een vertegenwoordiger, zie: Cass. 9 november 1987, *Arr.Cass.* 1987-88, 318, *Bull.* 1988, 298, *JLMB* 1988, 43, *Pas.* 1988, I, 298 en *TRV* 1988, 355, noot M. Wyckaert; Rb. Bergen 3 juni 1987, *JL* 1987, 1044; Lenaerts 2013, 92, nr. 106.

49 Stijns 2005, 88, nr. 108; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 282, nr. 161; Wéry 2011, 250-251, nr. 255.

50 Dirix, *TPR* 1983, (757) 776, nr. 22; Tilquin en Simonart 1996, nr. 390.

van een verbintenis in een wederkerige overeenkomst.⁵¹ Volgens het Hof bestaat in een wederkerige overeenkomst

‘de oorzaak van de verbintenissen van een van de partijen niet uitsluitend in het geheel van de verbintenissen van de andere partij, maar in diegene van de beweegredenen die de schuldenaar ervan hoofdzakelijk hebben beïnvloed en hem ertoe hebben aangezet te contracteren.’

De vereiste oorzaak is dus een duaal begrip. De externe of subjectieve oorzaak is de determinerende beweegreden die door de partijen in het contractuele veld is opgenomen of volgt uit de aard van de overeenkomst. De interne of objectieve oorzaak duidt op het waarom iemand zich verbindt of de grondslag voor de gebondenheid.⁵² Bij een wederkerige tweepartijenovereenkomst ligt de reden waarom partijen zich verbinden doorgaans in het *quid pro quo*. De oorzaak van verbintenis van de ene partij is de prestatie van de andere. Het *quid* en het *pro quo* situeren zich dus binnen een zelfde verhouding.⁵³

Bij een meerpartijenovereenkomst is de situatie echter complexer. De feiten die ten grondslag liggen aan een arrest van het Belgische Hof van Cassatie kunnen dat illustreren. Tussen A, B en C was een meerpartijenovereenkomst gesloten. A zou vers kapitaal inbrengen in vennootschap B en C (de oprichter van B) zou bepaalde intellectuele eigendomsrechten overdragen aan B. De erfgenamen van C betwisten na diens dood de rechtsgeldigheid van die overdracht. Volgens hen had die overdracht geen oorzaak aangezien in de overeenkomst geen tegenprestatie vanwege de B ten voordele van C bedongen was. Het Hof van Cassatie treedt de feitenrechter bij in zijn oordeel dat de gehele operatie en de inbreng door A, C ook rechtstreeks of onrechtstreeks ten goede zou komen, waardoor die voordelen een voldoende oorzaak inhoudt voor de overdracht van C aan B.⁵⁴

51 Cass. 14 maart 2008, *Pas.* 2008, 708, *RCJB* 2011, 329, noot S. Nudelholc, *RW* 2010-11, 21 en *TBBR* 2010, 195; Wéry 2011, 284-285, nr. 297. In twee eerdere arresten had het Hof Van Cassatie zich al over de oorzaak bij een schenking onder de levenden uitgesproken (Cass. 16 november 1989, *Arr.Cass.* 1989-90, 371, *Bull.* 1990, 331, *Pas.* 1990, I, 331, *RCJB* 1993, 73, noot S. Nudelholc, *RW* 1989-90, 1259 en *TBBR* 1990, 294, noot L. Raucant) en bij een testamentaire beschikking (Cass. 21 januari 2000, *Arr.Cass.* 2000, 168, *Bull.* 2000, 165, *JT* 2000, 573, *R.Cass.* 2001, 101, noot M. Van Quickenborne, *RCJB* 2004, 77, noot J. Romain, *RW* 2000-01, 1016, noot J. Neuts): S. Nudelholc, ‘La théorie postmoderne de la cause et le sort des donations en cas de disparition de leur cause’ (noot onder Cass. 14 maart 2008 en Cass. 12 december 2008), *RJCB* 2011, (350) 354, nr. 4.

52 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 73, nr. 56; Stijns 2005, 102-103, nrs. 141-143; A.-L. Verbeke, N. Carette en K. Vanhove, *R. Dekkers. Handboek Burgerlijk Recht*, III, Antwerpen, Intersentia, 2007, 47, nr. 82.

53 Samoy 2007, (51) 66, nr. 49

54 Cass. 25 november 1982, *Arr.Cass.* 1982-83, 425, *Bull.* 1983, 388, *Pas.* 1983, I, 388 en *RW* 1984-85, noot E. Dirix.

Bij meerpartijenovereenkomsten hoeft de objectieve oorzaak van een verbintenis dus niet noodzakelijk gesitueerd te zijn in de verhouding schuldeiser-schuldenaar (B-C), maar kan zij evenzeer liggen in de verhouding tussen de schuldenaar en een andere partij (A). Bijgevolg is het mogelijk om in meerpartijenovereenkomsten abstracte verbintenissen in het leven te roepen, verbintenissen waarvan de oorzaak zich niet in de verhouding schuldenaar-schuldeiser bevindt.⁵⁵

Met betrekking tot de subjectieve of externe oorzaak kan de vraag rijzen naar de gevolgen indien slechts één van de partijen aan een meerpartijenovereenkomst ongeoorloofde beweegredenen heeft om de overeenkomst te sluiten. Leidt dat tot de absolute nietigheid van de gehele overeenkomst of moeten die beweegredenen in hoofde van alle partijen bestaan? Voor tweepartijenovereenkomsten oordeelde het Belgische Hof van Cassatie in 2000 dat wanneer een zaak het openbaar belang aangaat, het voldoende is dat één partij een ongeoorloofde beweegreden had om te contracteren en dat het niet noodzakelijk is dat die reden door de medecontractant gekend was.⁵⁶ Als men die rechtspraak naar meerpartijenovereenkomsten zou transponeren, betekent dat volgens een groot deel van de rechtsleer dat een ongeoorloofde oorzaak in hoofde van één partij zou volstaan opdat de gehele overeenkomst nietig is.⁵⁷ Die nietigheid kan worden gevorderd door elke partij, zowel de onschuldige als de schuldige partij. De onschuldige partij kan zich evenwel op het adagium 'in pari causa turpitudinis cessat repetitio' beroepen om de restitutie van wat al is uitgevoerd te weigeren. Bovendien kan het gedrag van de schuldige partij diens buitencontractuele aansprakelijkheid in het gedrang brengen.⁵⁸ We sluiten ons echter aan bij een nuancering die recent door Foriers is aangebracht. Hij toont op overtuigende wijze aan dat een ongeoorloofde oorzaak in hoofde van één partij niet noodzakelijk de nietigheid van de gehele meerpartijenovereenkomst hoeft te betekenen. De rechtspraak met betrekking tot tweepartijenovereenkomsten is immers niet volkomen te transponeren naar meerpartijenovereenkomsten. Bij tweepartijenovereenkomsten blijven er door de ongeoorloofde oorzaak geen twee verbintenissen meer over om nog een geldige (wederkerige) overeenkomst te vormen, terwijl dat niet zo hoeft te zijn in een

55 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 73, nr. 57; Dang Vu 2013, (47) 56, nrs. 21-22; Dirix, *TPR* 1983, (757) 777-779, nr. 25. Zie daarover uitgebreid: E. Dirix, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Kluwer, Antwerpen, 1984, 147, nr. 200.

56 Cass. 12 oktober 2000, *Arr.Cass.* 2000, 1564, *Bull.* 2000, 1531, *RCJB* 2003, 74, noot P. Wéry, *RW* 2002-03, 416, noot A. Van Oevelen en *TBBR* 2001, 549; Cass. 7 oktober 2004, *Arr.Cass.* 2004, 1554, *Pas.* 2004, 1513, concl. O.M. en *TBBR* 2005, 60; Cass. 9 september 2005, *TBBR* 2007, 432, noot M. Dupont; Stijns 2005, 108-109, nr. 150. Wéry 2011, 293-294, nr. 305.

57 Dang Vu 2013, (47) 55, nr. 19; Foriers 2012, (149) 156; Samoy 2007, (51) 67, nr. 53. Zie reeds: Dirix, *TPR* 1983, (757) 779, nr. 26.

58 Dang Vu 2013, (47) 55, nr. 20; Samoy 2007, (51) 67, nr. 53. Zie ook: Stijns 2005, 109, nr. 150; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 379-381, nr. 230; Wéry 2011, 295-297, nr. 306.

meerpartijenovereenkomst.⁵⁹ Sluiten A, B en C een overeenkomst en heeft A daarbij een ongeoorloofde doelstelling, dan zou de overeenkomst nog steeds tussen B en C geldig tot stand kunnen komen. Voorwaarde is dan wel dat de deelname van A niet essentieel of substantieel is.

In meerpartijenovereenkomsten is de oorzaak meer dan een loutere geldigheidsvereiste. Meerpartijenovereenkomsten worden gekenmerkt door gemeenschappelijke motieven en doelstellingen die de individuele motieven overstijgen. De oorzaak houdt de verschillende contractuele verhoudingen tussen de partijen samen. Bij gebreke daaraan zou de meerpartijenovereenkomst fragmenteren tot disparate rechtsverhoudingen die elk afzonderlijk gezien zinloos zouden zijn.⁶⁰

4.3 Toetreding

Meerpartijenovereenkomsten bestaan niet steeds *ab initio* uit meer dan twee partijen. Vaak treden na het sluiten van een (meerpartijen)overeenkomst nog andere partijen toe tot de overeenkomst. Het juridisch kader van een dergelijke toetreding kan uiteenlopende vormen aannemen. Meer bepaald is het van belang of de overeenkomst al dan niet reeds in de mogelijkheid voorziet om nieuwe partijen op te nemen.

Voor de toetreding van een nieuwe partij gelden in principe de gemeenrechtelijke regels. Wanneer de overeenkomst niet in een afwijkende regeling voorziet, is er dus wilsoverstemming nodig van alle partijen: de oude partijen en de nieuwe partij die toetreedt. De toetredingshandeling kan in dat geval als een overeenkomst worden beschouwd. De wil kan door elke partij afzonderlijk geuit worden of door één van hen die optreedt zowel in eigen naam en voor eigen rekening als in naam en voor rekening van de andere oude partijen. In dat geval kan de toetreding plaatsvinden zonder dat de oude partijen nog hun medewerking hoeven te verlenen. Daarnaast komt het ook vaak voor dat de overeenkomst zelf reeds in de mogelijkheid voorziet om een derde als partij in de overeenkomst op te nemen. In dat geval kan de toetredingshandeling beschouwd worden als een eenzijdige wilsuiting. Dat kan ook stilzwijgend plaatsvinden.⁶¹

⁵⁹ Foirers 2012, (149)79-80.

⁶⁰ A. De Boeck, 'De totstandkoming van de meerpartijenovereenkomst vanuit dynamisch perspectief' in I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013, (19) 23; Dirix, *TPR* 1983, (757) 27; Samoy 2007, (51) 67, nr. 51.

⁶¹ N. Carette, *Derdenbeding*, Antwerpen, Intersentia, 2012, 103, nr. 108; T. Dang Vu en I. Samoy, 'Dynamic conclusion of the contract and proof' in I. Samoy en B. Lambrecht (eds.), *Consortium Agreements for Research Projects*, Antwerpen, Intersentia, 2011, (49) 81, nr. 72; Dang Vu 2013, (47) 58, nrs. 27-28; Dirix, *TPR* 1983, (757) 772-773, nr. 18; E. Dirix, *Obligatoire verhoudingen tussen contractanten en derden*, Kluwer, Antwerpen, 1984, 73-74, nr. 98; Foirers 2012, (149) 157-160; Samoy 2007, (51) 63-64, nrs. 39-40.

Van contractstoetreding zijn vele toepassingen bekend. In het vervoerrecht verklaart men het vorderingsrecht van de geadresseerde door de toetreding krachtens eenzijdige wilsuiking tot de vervoersovereenkomst tussen de afzender en de vervoerder.⁶² Het Belgische Hof van Cassatie heeft in het kader van de verplichte autoverzekering ook een beroep gedaan op het mechanisme van de toetreding.⁶³ Een chauffeur die achter het stuur van een verzekerde wagen plaatsneemt, treedt volgens het Hof van Cassatie toe tot de overeenkomst tussen de verzekeraar en de verzekeringsnemer. Het Hof oordeelt dat

‘door het in het verkeer brengen van een motorrijtuig dat overeenkomstig de bepalingen van voormelde wet door de eigenaar-verzekeringnemer is verzekerd, de bestuurder met de hem betreffende bedingen van de verzekeringsovereenkomst instemt zowel wat betreft de verplichtingen die hem deswege ten laste vallen als wat de voordelen betreft die hem daaruit ten goede komen.’

Bijgevolg kan de verzekeraar de door hem aan het slachtoffer betaalde bedragen verhalen op de bestuurder wanneer dat volgens de polis mogelijk is ingeval van grove fout.⁶⁴

Als gevolg van een geldige toetreding wordt de derde contractspartij. In principe is hij op dezelfde wijze gebonden en geniet hij dezelfde rechten als de oorspronkelijke partijen.⁶⁵ Dat principe leidt echter uitzondering wanneer de gebondenheid voortvloeit uit een overeenkomst, een beding ervan, of uit externe elementen waarvan de toetredende partij geen kennis had en dat gebrek aan kennis een verschoonbare dwaling uitmaakt of de precontractuele aansprakelijkheid van de partijen in het gedrang brengt. Bovendien kan een beroep op de goede trouw een rol spelen wanneer de strikte toepassing van de overeenkomst tot excessen zou leiden.⁶⁶

62 R. De Wit, ‘Het beschikkingsrecht over de goederen’ in A. Poelmans (ed.), ‘Overzicht van rechtspraak. Vervoersrecht 1976-2012’, *TPR* 2013, (1851) 1851-1852, nr. 62; J. Loyens, *Handboek transportrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2011, 11, nr. 14; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 765, nr. 501; J. Van Ryn en J. Heenen, *Principes de droit commercial*, Brussel, Bruylant, 1988, 629, nr. 765.

63 Cass. 28 november 1975, *Arr.Cass.* 1976, 401, noot E.K., *Pas.* 1976, I, 393, noot E.K. en *RCJB* 1978, 142, noot S. Fredericq.

64 E. Dirix, ‘Pluraliteit van verzekeringen in de W.A.M.’, *Jura Falc.* 1978-1979, (29) 32-33; Foriers 2012, (149) 159; L. Schuermans, *Grondslagen van het Belgisch verzekeringsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2008, 270-271, nr. 365; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 763-765, nr. 500.

65 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 83, nr. 75; Dirix, *TPR* 1983, (757) 773, nr. 19; Samoy 2007, (51) 65, nr. 44; Tilquin en Simonart 1996, nr. 393. Zie reeds: R. Demogue, *Traité des obligations en général*, VII, Parijs, Arthur Rousseau, 1933, 8, nr. 656bis.

66 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 83-84, nr. 75; Dang Vu 2013, (47) 59-60, nr. 31; Samoy 2007 in: *Droits des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, (7) 28, nr. 45. Zie bijvoorbeeld: Bergen 3 november 1982, *JT* 1983, 84.

4.4 Nietigheid

Wanneer niet alle geldigheidsvereisten voor de totstandkoming van een overeenkomst zijn vervuld, dan is de overeenkomst in zijn geheel nietig.⁶⁷ In de Belgische rechtsleer is echter al geruime tijd een tendens aan de gang om de radicale nietigheids sanctie te moduleren naar de noden van het specifieke geval, opdat de sanctie zijn doel niet voorbij zou schieten. Volgens Van Gerven is de nietigheid immers *'als een kledingstuk dat op maat moet worden gemaakt.'*⁶⁸ De mogelijkheid van een partiële nietigheid kan voor meerpartijovereenkomsten van groot belang zijn. Daar stelt zich immers de vraag tot hoever de nietigheids sanctie moet strekken. Wat als slechts één partij verschoonbaar gedwaald heeft of onbekwaam was? Kan de nietigheids sanctie zich dan beperken tot die ene partij?

In de rechtspraak⁶⁹ en rechtsleer⁷⁰ wordt een dergelijke 'personele partiële nietigheid' mogelijk geacht. De rechter kan in bepaalde gevallen volstaan met het 'schrappen' of 'wegsnijden' van één van de partijen, zodat de overeenkomst tussen de andere partijen behouden kan blijven. Op die manier wordt de nietigheids sanctie op maat toegepast en reiken haar gevolgen niet verder dan nodig. Die mogelijkheid komt evenwel slechts in het vizier wanneer er tussen die partij en de overeenkomst geen onlosmakelijke band is. Dat betekent dat de aanwezigheid van die persoon als partij bij de overeenkomst voor de andere partijen niet essentieel of substantieel is.⁷¹

Recent sprak de Hasseltse rechtbank van eerste aanleg zich uit over de uitoefening van een vordering tot nietigverklaring van een meerpartijovereenkomst. Is het nodig dat alle partijen in het geding worden betrokken? *In casu* hadden moeder en dochter in een driepartijovereenkomst aandelen in een vennootschap gekocht. De moeder stelde naderhand tegen de verkoper een vordering tot nietigverklaring in op grond van bedrog, zonder dat de dochter in de procedure werd betrokken. Zelfs niet nadat de rechtbank daarop in een tussenvonnis gehint had. De rechtbank oordeelde dat de vernietiging van een meerpartijovereenkomst in principe beperkt kan worden tot de partij in wiens hoofde een geldigheidsvoorwaarde bij de totstandkoming van de overeenkomst niet is vervuld. Het criterium daarbij is de vraag of de aanwezig-

67 Stijns 2005, 126-127, nr. 174; Wéry 2011, 325, nr. 331.

68 W. Van Gerven, *Algemeen deel*, Gent, Story-Scientia, 1987, 443, nr. 138. Zie verder: Stijns 2005, 131-133, nrs. 182-183; Wéry 2011, 325-326, nr. 331.

69 Rb. Hasselt 13 augustus 2010, *TBBR* 2012, 502, noot T. Tanghe.

70 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 79-80, nr. 58; Dirix, *TPR* 1983, (757) 782-783, nr. 29; Samoy 2007, in: *Droits des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, (7) 68-69, nrs. 56; T. Tanghe, 'Een vordering tot vernietiging van een meerpartijovereenkomst: alle contractspartijen in het geding betrekken?' (noot onder Rb. Hasselt 13 augustus 2010), *TBBR* 2012, (504) 505, nr. 3.

71 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 79-80; Dirix, *TPR* 1983, (757) 782-783, nr. 29; Samoy 2007, in: *Droits des obligations: développements récents et pistes nouvelles*, (7) 68-69, nrs. 56-60.

heid van een persoon als partij bij de overeenkomst een *conditio sine qua non* geweest is voor het verlenen van hun eigen toestemming. Naar het oordeel van de rechtbank was dat *in casu* het geval. De rechtbank wijst de vordering tot vernietiging bijgevolg af als onontvankelijk omdat een gedeeltelijke vernietiging in de gegeven omstandigheden niet mogelijk was en niet alle bij de meerpartijenovereenkomsten betrokken partijen bij de vordering tot nietigverklaring betrokken waren.⁷²

5 INTERPRETATIE

De artt. 1156 tot 1164 BW leggen de interpretatieregels vast. Een centrale positie wordt door art. 1156 BW ingenomen. Volgens dat artikel moet men in overeenkomsten nagaan wat de gemeenschappelijk bedoeling van de contracterende partijen is geweest, veeleer dan zich aan de letterlijke zin van de woorden te houden.⁷³ Dat principe geldt evenzeer voor meerpartijenovereenkomsten waar de rechter de voorkeur moet geven aan de gemeenschappelijke bedoelingen van alle partijen.⁷⁴ De toepassing van die regel bij meerpartijenovereenkomsten leidt meestal niet tot problemen bij overeenkomsten die *ab initio* een meerpartijenovereenkomst waren. De pluraliteit van partijen voegt weliswaar enige complexiteit toe, maar het uitgangspunt blijft hetzelfde. De rechter moet nagaan wat de gemeenschappelijke bedoeling was van de partijen rond de onderhandelingstafel.⁷⁵ De situatie is heel wat complexer bij meerpartijenovereenkomsten waar naderhand andere partijen zijn toegetreden. Naar Belgisch recht kan de rechter gebruik maken van voorbereidende documenten om de overeenkomst te interpreteren.⁷⁶ Dat kan problematisch zijn voor toegetreden partijen die niet bij die onderhandelingen betrokken waren en daarom niet op de hoogte zijn van het bestaan van die documenten.⁷⁷ Hoger werd reeds geargumenteed dat een toegetreden partij in principe op dezelfde wijze gebonden is en dezelfde rechten geniet als de oorspronkelijke partijen. In bepaalde gevallen kan de toegetreden partij bescherming vinden door een

72 Rb. Hasselt 13 augustus 2010, *TBBR* 2012, 502, noot T. Tanghe.

73 Stijns 2005, 55, nr. 74; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 611-612, nr. 389; Wéry 2011, 394-395, nr. 415.

74 Dirix, *TPR* 1983, (757) 785, nr. 33; Samoy 2007, (51) 59, nr. 26. Dirix merkt wel op dat een bepaald beding gezien de structuur van meerpartijenovereenkomsten tussen bepaalde partijen mogelijks een specifieke uitleg krijgt op grond van extrinsieke omstandigheden eigen aan die partijen.

75 Dirix, *TPR* 1983, (757) 785, nr. 33; Foriers 2012, (149) 164.

76 Stijns 2005, 56, nr. 76; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 611-612, nr. 389; Wéry 2011, 396, nr. 416.

77 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 82, nr. 74; Dang Vu 2013, (47) 61, nr. 34; Samoy 2007, (51) 64, nr. 41.

beroep op een wilsgebrek of de precontractuele aansprakelijkheid.⁷⁸ Aangezien de regels met betrekking tot de interpretatie niet van dwingend recht of van openbare orde zijn, kan men er in een overeenkomst van afwijken. Het verdient dan ook aanbeveling om dergelijke interpretatieproblemen conventioneel te ondervangen.⁷⁹ Dat kan bijvoorbeeld door middel van een vierhoekenbeding of *entire agreement clause*. Het doel van een dergelijk beding is het beperken van de inhoud van de overeenkomst tot hetgeen in de akte is opgenomen (*negotium* en *instrumentum* vallen dan samen).⁸⁰ Een dergelijk beding toont de intentie van de partijen aan om externe elementen te weren uit de inhoud van de overeenkomst, maar leidt niet *ipso facto* tot de uitsluiting ervan voor de interpretatie van de overeenkomst. Voor partijen die dat wel wensen, is het dus aangewezen om een uitdrukkelijke clausule in die zin in hun overeenkomst op te nemen.⁸¹

6 INHOUD EN WIJZIGING VAN DE OVEREENKOMST

Volgens art. 1134, eerste lid BW strekt de overeenkomst de partijen tot wet. Een wijziging van de inhoud van de overeenkomst is bijgevolg slechts mogelijk wanneer alle partijen hun toestemming verlenen.⁸² Die situatie kan in meerpartijenovereenkomsten tot moeilijkheden leiden aangezien één partij alles kan blokkeren en noodzakelijke wijzigingen kan tegenhouden. Foriers merkt terecht op dat de mogelijkheid om dergelijke gedragingen met rechtsmisbruik te sanctioneren geen voldoende bescherming biedt.⁸³

Om die reden voorzien meerpartijenovereenkomsten vaak dat een (gekwaliificeerde) meerderheid van de partijen de inhoud van de overeenkomst kan wijzigen. Dergelijke conventionele regelingen zijn in principe geldig en verbinden alle partijen.⁸⁴ Zo oordeelde het Belgische Hof van Cassatie reeds in 1884 dat de statuten van een gewone commanditaire vennootschap het recht om tot een kapitaalverhoging of een statutenwijziging te besluiten aan een bepaal-

78 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 83, nr. 75; Samoy 2007, (51) 65, nr. 44. Volgens Foriers kan men een partij die toegetreden is geen interpretatie tegenwerpen die niet veruitwendigd is, aangezien men zich slechts kan verbinden tot hetgeen waarvan men kennis heeft: Foriers 2012, (149) 166-168. Uit een nauwkeurige lezing blijkt zijn standpunt echter niet zo verschillend te zijn.

79 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 84, nrs. 76-77; Dang Vu 2013, (47) 61-63, nrs. 35-39; Samoy 2007, (51) 66, nr. 47

80 Dang Vu 2013, (47) 61-62, nrs. 35; W. Vaassen, 'Entire Agreement Clause (EAC). Beperking van de rechterlijke inhoudsbepaling (interpretatie en aanvulling) van contracten aan de hand van externe elementen?', *Jura Falc.* 2009-2010, (3) 9-10.

81 Dang Vu 2013, (47) 62-63, nrs. 37-39.

82 Stijns 2005, 41, nr. 52; Wéry 2011, 889-890, nr. 957.

83 Foriers 2012, (149) 169-170.

84 Dirix, *TPR* 1983, (757) 784, nr. 32; Foriers 2012, (149) 169-170; Tilquin en Simonart 1996, nr. 400.

de meerderheid kunnen overlaten.⁸⁵ Dat betekent niet dat de meerderheid onbeperkt zijn wil aan de minderheid kan opleggen.⁸⁶ Een eerste beperking is namelijk het vereiste van goede trouw en meer bepaald het verbod op rechtsmisbruik. De rechter oefent hierbij een marginale toetsing uit op de meerderheidsbeslissing. Een tweede beperking houdt in dat een partij of een meerderheid van partijen onmogelijk een wijziging kan opleggen die de economie van de overeenkomst overhoop zou halen.⁸⁷ Daarvoor is unanimitet van de partijen nodig.

7 ONTBINDING

Volgens art. 1184 BW heeft de benadeelde schuldeiser die met een toerekenbare niet-nakoming van zijn schuldenaar geconfronteerd wordt, de keuze tussen de gedwongen uitvoering van de overeenkomst en de gerechtelijke ontbinding ervan, desgevallend met een bijkomende schadevergoeding. Het betreft dus een keuze tussen de instandhouding en de beëindiging van de overeenkomst.⁸⁸ In principe grijpt de ontbinding op de gehele overeenkomst in: ze geldt voor de toekomst en het verleden (*ratione tempore*), heeft betrekking op alle bedingen van de overeenkomst (*ratione materiae*) en heeft uitwerking ten aanzien van alle partijen (*ratione personae*).⁸⁹ Bij meerpartijenovereenkomsten roept de ontbinding verschillende vragen op. Zo is het nodig om de grondslag en de reikwijdte van de ontbindingssanctie te onderzoeken.

Het ontbindingsrecht bij wanprestatie en de bevrijding van de schuldeiser vindt haar verklaring in de samenhang, de onderlinge afhankelijkheid of de wederkerigheid van de verbintenissen van de partijen.⁹⁰ Vooraleer zich over de ontbinding (van een meerpartijenovereenkomst) uit te spreken, moet de rechter dus nagaan of er een dergelijke wederkerigheid voorhanden is.⁹¹ In tweepartijenovereenkomsten is die wederkerigheid meestal eenvoudig te schetsen: *do ut des*. De oorzaak voor de verbintenis van A tegenover B bevindt zich m.a.w. in de wederprestatie door B aan A. Hoger hebben we voor meer-

85 Cass. 18 juli 1884, *Pas.* 1884, I, 292.

86 Dirix, *TPR* 1983, (757) 784, nr. 32; Van Ommeslaghe en De Page 2013, 311-315, nr. 186; Wéry 2011, 891, nr. 960.

87 Foriers 2012, (149) 172-173.

88 Stijns 2005, 147-148, nr. 204; S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen, 'De ontbinding en de exceptie van niet-uitvoering bij meerpartijenovereenkomsten' in: I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013, (113) 115, nr. 4; Van Gerven en Covemaker 2006, 196; Wéry 2011, 631-632, nr. 670.

89 S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 144-145, nr. 55; Van Gerven en Covemaker 2006, 206-207; Wéry 2011, 635-636, nr. 674.

90 H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, II, Brussel, Bruylant, 1964, 835-836, nr. 835; S. Stijns, *De gerechtelijke en de buitengerechtelijke ontbinding van overeenkomsten*, Antwerpen, Maklu, 1994, 148, nr. 95; Wéry 2011, 625, nr. 661.

91 Samoy en Maes *TBBR*, 2011 (189) 193, nr. 13.

partijenovereenkomsten echter reeds gezien dat de oorzaak van de verbintenis van A ten opzichte van B niet noodzakelijk in diens verhouding met B hoeft te liggen (bilaterale wederkerigheid). De oorzaak van de verbintenis van A tegenover B kan evengoed in de verbintenis van B tegenover C liggen (multilaterale wederkerigheid).⁹² Een dergelijke wederkerigheid tussen de verbintenissen van de partijen lijkt een ontbinding te kunnen schragen.⁹³

Zoals vermeld is de ontbinding van de overeenkomst in principe volledig en raakt die alle partijen. Men kan zich echter afvragen of het mogelijk is om de ontbinding van een meerpartijenovereenkomst (net zoals de nietigheid) te beperken tot één enkele partij, terwijl de overeenkomst tussen de andere partijen blijft voortbestaan. In een recent arrest sprak het Belgische Hof van Cassatie zich uit over de ontbinding van een meerpartijenovereenkomst. Het oordeelde dat niet ontbonden kan worden:

‘een meerpartijenovereenkomst waarin elke partij een eigen rechtspositie inneemt en waarin de rechten en de verplichtingen van de partijen dusdanig ondeelbaar met elkaar zijn verbonden dat de overeenkomst niet kan worden gesplitst in deelovereenkomsten.’⁹⁴

Op basis van een *a contrario* redenering kan men argumenteren dat een gedeeltelijke ontbinding wel mogelijk is wanneer de rechten de verplichtingen van de partijen niet dusdanig ondeelbaar met elkaar verbonden zijn dat de overeenkomst kan gesplitst worden in deelovereenkomsten. Het vormt dus een impliciete erkenning van een personele gedeeltelijke ontbinding, een ontbinding die beperkt blijft tot één partij.⁹⁵

De feiten die aan het arrest ten grondslag liggen, luiden als volgt. Zeven partijen (drie vennootschappen van de Philips Groep en vier minderheidsaandeelhouders) sluiten een exit-overeenkomst. Er wordt niet betwist dat die overeenkomst als een dading moet worden gekwalificeerd. De overeenkomst bepaalt o.m. dat de drie vennootschappen van de Groep Philips alle aandelen van Philips Hearing Implants NV zullen verwerven. Tezelfdertijd verbinden deze vennootschappen zich jegens de minderheidsaandeelhouders ertoe om een koper te zoeken voor de aandelen of de activa van de vennootschap. De minderheidsaandeelhouders krijgen daarenboven een vetorecht en een voor-

92 Samoy en Maes *TBBR*, 2011 (189) 193, nr. 13.

93 Dirix, *TPR* 1983, (757) 790, nr. 41; Samoy en Maes 2011, *TBBR* 2011 (189) 193, nr. 13.

94 Cass. 17 oktober 2008, *Pas.* 2008, 2270, *RW* 2008-09, 1640, *TBBR* 2011, 232, noot I. Samoy en A. Maes, *TBO* 2008, 218.

95 Samoy 2010, (195) 196, nr. 2; Samoy en Maes *TBBR*, 2011 (189) 190, nr. 2; S. Stijns, S. Jansen en K. Vanhove, ‘Contractual liability by non-performance and termination by fault’ in I. Samoy en B. Lambrecht (eds.), *Consortium Agreements for Research Projects*, Antwerpen, Intersentia, 2011, (163) 246, nr. 126; S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 154, nr. 71; Wéry 2011, 638-639, nr. 679. Voorzichtiger is: Foriers 2012, (149) 181. Zie reeds vroeger in dezelfde zin: Dirix, *TPR* 1983, (757) 791, nr. 42.

kooprecht toegekend. Eén van de minderheidsaandeelhouders (de eiser in cassatie) verwijt de vennootschappen van de Groep Philips (de verweerders in cassatie) de dading niet nagekomen te zijn en vordert (alleen) de ontbinding van de exit-overeenkomst, zonder de drie andere minderheidsaandeelhouders in de procedure te betrekken. De rechter in eerste aanleg acht die vordering ontoelaatbaar aangezien de wederzijdse verhoudingen tussen de partijen onlosmakelijk met elkaar verbonden waren. Het hof van beroep te Antwerpen bevestigt het vonnis van de eerste rechter.

Het cassatieberoep faalt. Het Hof van Cassatie oordeelt dat een meerpartij-overeenkomst waarin elke partij een eigen rechtspositie inneemt en waarin de rechten en de verplichtingen van de partijen dusdanig ondeelbaar met elkaar zijn verbonden dat de overeenkomst niet kan worden gesplitst in deelloven, niet gedeeltelijk ontbonden kan worden.⁹⁶

8 *EXCEPTIO NON ADIMPLETI CONTRACTUS*

Een gelijkaardige redenering kan ook bij de toepassing van de *exceptio non adimpleti contractus* (*enac*) in meerpartijenovereenkomsten worden verdedigd. De *enac* is een tijdelijk verweermiddel in wederkerige overeenkomsten dat het mogelijk maakt dat een partij de uitvoering van haar verbintenis voorlopig inhoudt en schorst zolang haar medecontractant nalaat om zijn eigen verbintenissen na te komen. Die exceptie is inherent aan wederkerige overeenkomsten en vindt, net zoals de ontbinding, haar grondslag in de onderlinge afhankelijkheid van de wederkerige verbintenissen van de partijen.⁹⁷ Net zoals bij de ontbinding, lijkt een multilaterale wederkerigheid in een meerpartijenovereenkomst een beroep op de *enac* te kunnen schragen. Dat wordt bevestigd door de rechtspraak van het Hof van Cassatie die het toepassingsgebied van de *enac* zelfs uitbreidt naar elke verhouding van wederzijdse verknochtheid of samenhang.⁹⁸

⁹⁶ Samoy en Maes *TBBR*, 2011 (189) 1997, nr. 27.

⁹⁷ Cass. 28 januari 2005, *Arr.Cass.* 2005, 246, *Pas.* 2005, 240 en *RW* 2006-07, 476; Cass. 25 maart 2005, *Arr.Cass.* 2005, 712, *RCJB* 2005, noot M. Grégoire, *TBH* 2005, 1024, noot W. Derijcke en *RW* 2005-06, 63, noot M. Debucquoy; Cass. 24 september 2009, *Arr.Cass.* 2009, 2097, *Pas.* 2009, 1979, *RW* 2010-11, 1346, noot J. De Weggheleire, *TBBR* 2012, 158, M. Dambre en *TBH* 2010, 90; De Page 1964, 823-826, nrs. 859-862; Stijns 2005, 208, nr. 291; A. Van Oevelen, 'Schorsing van verbintenissen en overeenkomsten krachtens de exceptie van niet-uitvoering en het retentierecht' in A. De Boeck, S. Stijns en R. Van Ransbeeck (eds.), *Schorsing van verbintenissen en overeenkomsten*, Brugge, die Keure, (15) 18, nr. 2; Wéry 2011, 751-754, nrs. 775-777.

⁹⁸ S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 162, nr. 80 en impliciet reeds: Dirix, *TPR* 1983, (757) 787, nr. 38. Zie m.b.t. die uitbreiding: Cass. 8 september 1995, *Arr.Cass.* 1995, 759, *Bull.* 1995, 785, *Pas.* 1995, I, 785 en *R.Cass.* 1996, 87, noot B. Wylleman; Cornelis 2000, 459, nr. 368; Stijns 2005, 9, nr. 292; Wéry 2011, 753-754, nr. 777.

In de regel leidt het invoeren van de *enac* ertoe dat de *excipiens* de uitvoering van al zijn verbintenissen opschort en dat tegenover alle partijen. Rechtspraak en rechtsleer hebben dat principe echter genuanceerd en aanvaard en ook een materiële partiële *enac*.⁹⁹ Is een verbintenis deelbaar en wordt door de niet-nakoming slechts het economisch nut van een gedeelte van de overeenkomst aangetast, kan men dus, ook in meerpartijenovereenkomsten, de uitoefening van zijn verbintenissen slechts gedeeltelijk opschorten.¹⁰⁰ Voortbouwend op het cassatiearrest van 17 oktober 2008 kan men verder argumenteren dat een personele partiële *enac* eveneens mogelijk is. Dat houdt in dat de *enac* beperkt kan worden tot één enkele partij, terwijl de overeenkomst tegenover de andere partijen gewoon verder moet worden uitgevoerd. Voorwaarde is evenwel dat de overeenkomst deelbaar is. Is de verbintenis van de partij essentieel voor de verwezenlijking van het voorwerp van de overeenkomst, dan rechtvaardigt haar tekortkoming dat men zijn verbintenissen tegenover alle partijen opschort. Is de uitvoering van de overeenkomst echter mogelijk zonder de tekortkomende partij, dan kan men zijn verbintenissen enkel tegenover die partij opschorten.¹⁰¹

9 OVERMACHT

Volgens de artt. 1147 en 1148 BW loopt een schuldenaar geen aansprakelijkheid op wanneer de niet-nakoming van de overeenkomst het gevolg is van een vreemde oorzaak die hem niet kan worden toegerekend. Is de overmacht van blijvende aard, dan is in een niet-translatieve wederkerige overeenkomst niet alleen de schuldenaar van rechtswege bevrijd van zijn prestatie, maar vervalt ook de tegenprestatie van de schuldeiser (*res perit debitori*). De bevrijding van de schuldeiser vindt zijn grondslag in de wederkerigheid van de verbintenissen.¹⁰² Datzelfde principe bepaalt ook de gevolgen van tijdelijke overmacht bij een niet-translatieve meerszijdige overeenkomst. Is de overmacht slechts van tijdelijke aard, dan kan niet alleen de schuldenaar de uitvoering van zijn verbintenissen opschorten. Ook de schuldeiser kan dan de uitvoering van zijn wederkerige verbintenissen opschorten. Wordt de uitvoering terug mogelijk,

99 Cass. 15 mei 2009, *Arr.Cass.* 2009, 1298, *Pas.* 2009, 1207, *RW* 2009-10, 1432, noot K. Vanhove en *TBH* 2009, 722; Cornelis 2000, 464-465, nr. 373; J. De Weggheleire, 'De samenhang tussen de exceptio non adimpleti contractus en de gerechtelijke ontbinding van een overeenkomst wegens wanprestatie' (noot onder Cass. 24 september 2009), *RW* 2010-11, (1346) 1348-1349, nr. 8; S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 174, nr. 96; Wéry 2011, 885, nr. 952.

100 S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 174, nr. 96.

101 S. Stijns, C. Goethals en S. Jansen 2013, (113) 175, nr. 97.

102 Cass. 27 juni 1946, *Pas.* 1946, I, 270, R.H., *Arr.Cass.* 1946, 249 en *RCJB* 1947, 268, noot A. De Bersaques; De Page 1964, 812-813, nr. 843; Stijns 2005, 149, nr. 208; Van Gerven en Covemaker 2006, 174; A. Van Oevelen, 'Overmacht en imprevisie in het Belgische contractenrecht', *TPR* 2008, (603) 612, nr. 10-11; Wéry 2011, 546-549, nrs. 575-576.

dan moeten de partijen terug presteren, tenzij de uitvoering niet meer nuttig is.¹⁰³

Diezelfde regels kunnen eveneens bij meerpartijenovereenkomsten worden toegepast. Opnieuw is het principe van (on)deelbaarheid richtinggevend bij de concrete invulling. Wordt één van de partijen door overmacht verhinderd om zijn verbintenissen uit te voeren, dan zijn ook de andere partijen bevrijd en vervalt de overeenkomst, op voorwaarde dat die verbintenis ondeelbaar met de andere verbintenissen verbonden is.¹⁰⁴ Is die verhindering slechts tijdelijk, dan kunnen de andere partijen de uitvoering opschorten totdat de overmacht ophoudt.¹⁰⁵ Vormt de verbintenis waarvan de uitvoering (tijdelijk) verhinderd is echter geen ondeelbaar geheel met de rechten en verplichtingen van de andere partijen, dan kan het verval van de overeenkomst gedeeltelijk zijn en blijven de andere partijen wel gehouden tot de uitvoering van hun verbintenissen.¹⁰⁶

10 BEWIJS

Art. 1316 e.v. BW regelen het bewijs van rechtshandelingen en overeenkomsten in burgerlijke zaken. Van groot belang is art. 1341 BW dat een geschrift (onderhandse of authentieke akte) vereist voor het bewijs van een rechtshandeling waarvan de waarde meer dan € 375 bedraagt. Dat strenge vereiste geldt enkel in het burgerlijke bewijsrecht, aangezien handelsverbintenissen door alle middelen bewezen kunnen worden (art. 25 W.Kh.).¹⁰⁷ Daarnaast leveren onderhandse akten die wederkerige overeenkomsten bevatten volgens art. 1325 BW slechts een geldig bewijs wanneer ze zijn opgemaakt in zoveel originelen als er partijen zijn die een onderscheiden belang hebben. Eén origineel is voldoende voor allen die hetzelfde belang hebben.¹⁰⁸ Voor meerpartijenovereenkomsten betekent dat dat er voor elke partij met een onderscheiden

103 De Page 1964, 814-815, nr. 846; P. Bazier, 'La force majeure dans les contrats multipartites' in I. Samoy en P. Wéry (eds.), *Meerpartijenovereenkomsten*, Brugge, die Keure, 2013, (65) 77, nr. 21; Wéry 2011, 549-550, nr. 577.

104 Bazier 2013, (65) 85, nr. 35 en 86-89, nr. 40; Dirix, *TPR* 1983, (757) 786, nr. 36.

105 Bazier 2013, (65) 86, nr. 37 en 90, nr. 42.

106 Bazier 2013, (65) 88, nr. 41.

107 Stijns 2005, 180-181, nrs. 247-249.

108 Antwerpen 10 maart 2008, *NjW* 2009, 559, noot A. Vanderhaeghen; H. De Page, *Traité élémentaire de droit civil belge*, III, Brussel, Bruylant, 1967, 824-826, nr. 803; Stijns 2005, 172, nr. 234.

belang een origineel geschrift moet zijn.¹⁰⁹ Aangezien art. 1325 BW slechts van aanvullend recht is, kunnen de partijen er evenwel van afwijken.¹¹⁰

11 CONCLUSIE

Het Belgische Burgerlijk Wetboek is opgesteld met een overeenkomst tussen twee partijen voor ogen. Bijgevolg leidt de toepassing ervan op meerpartijovereenkomsten onvermijdelijk tot moeilijkheden. Als meerpartijovereenkomsten een zeldzaam exotisch verschijnsel zouden zijn, zou dat niet zo erg zijn. Dat is echter niet het geval: meerpartijovereenkomsten zijn alomtegenwoordig. Bijgevolg is een meer uitgebreide en diepgaande studie van de meerpartijovereenkomst noodzakelijk om na te gaan hoe een modern overeenkomstenrecht met meerpartijovereenkomsten kan omgaan.

Fundamenteel bij het bestuderen van de meerpartijovereenkomst is een criterium dat de lotsverbondenheid tussen de verbintenissen van de partijen kan schragen: (on)deelbaarheid, samenhang en wederkerigheid. Het criterium van de (on)deelbaarheid werd door het Belgische Hof van Cassatie gehanteerd in zijn arrest van 17 oktober 2008. Men kan *a contrario* uit dat arrest afleiden dat een meerpartijovereenkomst waarin de rechten de verplichtingen van de partijen niet dusdanig met elkaar zijn verbonden dat de overeenkomst kan worden gesplitst in deelovereenkomsten, gedeeltelijk ontbonden kunnen worden.

Voor de invulling van het criterium van (on)deelbaarheid stuit men onvermijdelijk op de objectieve oorzaak. Die zorgt ervoor dat de verbintenissen van de partijen een logisch geheel vormen en geeft zin aan de meerpartijovereenkomst. De objectieve oorzaak staat voor de contractuele economie of het economisch evenwicht/nut van de overeenkomst. Heeft de meerpartijovereenkomst slechts economisch nut wanneer alle verbintenissen worden uitgevoerd? Of zijn er daarentegen verbintenissen die afgesplitst kunnen worden en waarvan de afzonderlijke uitvoering een economisch nut bewaart? Wanneer aan de meerpartijovereenkomst een gezamenlijke oorzaak ten grondslag ligt en de partijen daarom net kozen voor een meerpartijovereenkomst, zal die oorzaak er veelal voor zorgen dat de gesloten meerpartijovereenkomst niet splitsbaar is in deelovereenkomsten. Een splitsing zou het economisch evenwicht tussen de rechten en verplichtingen verstoren en de contractuele economie onderuit halen. De oorzaak is daarom in meerpartijovereenkomsten van groot belang om de deelbare of ondeelbare aard van de verbintenissen

109 Dang Vu en Samoy 2011, (49) 101, nr. 20.

110 H. De Page 1967, 834-835, nr. 806; Dang Vu en Samoy 2011, (49) 94, nr. 101; A. De Boeck en H. Geens, 'De bewijsmiddelen en hun hiërarchie, de bewijslastverdeling en de inpassing van e-commerce anno 2008' in: A. De Boeck, S. Stijns en R. Van Ransbeeck (eds.), *Het vermogensrechtelijk bewijsrecht vandaag en morgen*, Brugge, die Keure, 2009, (41) 59.

te bepalen. Zijn verbintenissen ondeelbaar, dan is er geen ruimte voor individualisme. Zijn de verbintenissen daarentegen deelbaar, dan kunnen zij gescheiden behandeld worden en is er ruimte voor individualisme, met name partiële nietigheid, ontbinding en *enac*.

